

Karplanter i jordbrukslandskapet

Christian Pedersen og Gunnar Engan

Karplanter er den viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for oss mennesker. 3Q-programmet til Norsk institutt for skog og landskap overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

De viktige karplantene

Begrepet karplante er en samlebetegnelse for alle landlevende planter bortsett fra alger og moser. På verdensbasis anslår man at det finnes ca. 400 000 arter av karplanter, mens det i Norge er registrert 2880 arter. Av disse er 1313 såkalte "hjemlige" arter – arter som ikke er innført av mennesker. 1567 arter er derimot regnet som innførte og karplantene representerer derfor den organismegruppen med flest innførte arter.

Engkvein er den vanligste arten registrert i jordbrukslandskapet og er funnet på over 85 prosent av vegetasjonsrutene i 3Q-programmet.
Foto: E. Michaelsen.

Karplantene finnes i nær sagt alle naturtyper på land og er også viktige i grunt ferskvann. Karplantene produserer lufta vi puster i og maten vi spiser. Arter som ris, hvete, bygg, havre og mais metter store deler av verdens befolkning. De aller fleste dyrearter avhenger av en eller flere plantearter. Hvis disse planteartene forsvinner eller får redusert sin utbredelse, vil bestandene av de dyreartene som er avhengige av dem med stor sikkerhet bli redusert eller forsvinne.

Arealbruk og artsmangfoldet

Det er mange årsaker til at artsmangfoldet blant karplanter endrer seg over tid. Men den viktigste årsaken er menneskets arealbruk. Der det moderne mennesket

endrer sine omgivelser utrykkes eller reduseres noen arter, mens andre får bedre levevilkår eller dukker opp steder de ikke hadde kommet til på egen hånd. Arter som er i ferd med å forsvinne havner på såkalte rødlistelister, mens arter som dukker opp der de egentlig ikke hører hjemme havner på de såkalte svartelistene. Noen arter er derimot helt avhengig av mennesket for å overleve. Dette er arter som har tilpasset seg et liv nært knyttet til menneskets tidligere livsførsel – såkalte kulturlandskapsarter. Men på grunn av vår moderne arealbruk er disse også i tilbakegang i mange områder.

Karplanter i jordbrukslandskapet

Omtrent tre prosent av Norges landareal er fulldyrka mark, mens det som er definert som jordbrukslandskap representerer omtrent åtte prosent av landarealet. Dette landskapet har vært og er rikt på karplanter. Mange av de artene vi finner er knyttet til menneskets bruk av naturen først og fremst til produksjon av mat. Men en økt grad av polarisering mellom gjengroing som resultat av opphør av drift og økt intensivering av jordbruket har medført at mange arter er på vikende front, mens innvandrende arter gjør sitt inntog.

Marinøkkel var tidligere en av rødlisteartene som er registrert i 3Q-programmet. Men arten er nå nedgradert til livskraftig (LC) i 2010 mens den tidligere var vurdert som nær truet (NT) i 2006. Foto: A. Bryn, Skog og landskap.

Totalt er 661 arter på den norske rødlista antatt å være negativt påvirket av jordbruket og arealendringer. Av de 217 fremmede artene i Norge som er risikovurdert på den norske svartelista er 96 knyttet til jordbrukslandskapet. Men det finnes også mange andre karplantearter i jord-

brukslandskapet som er av avgjørende betydning selv om de ikke står på noen liste. De er levested og gir næring til en rekke fugl, insekter og andre virvelløse dyr. Uansett er det klart at menneskets bruk av jordbrukslandskapet er bestemmende for hvilke arter som har muligheten til å leve der. Bevissthet om og forståelse av den effekten vi har på artsmangfoldet er derfor nødvendig for å oppnå en så bærekraftig arealbruk som mulig.

Amerikamjølke er en svartelista art som er registrert på over 13 prosent av vegetasjonsrutene i 3Q-programmet. På 30-40 år har planten hatt meget rask spredning til så godt som hele landet.
Foto: E. Michaelsen.

Overvåkningsprogrammet

3Q- programmet (Tilstandsovervåkning og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap) som drives av Norsk institutt for skog og landskap overvåker endringer i jordbrukets kulturlandskap, og sier noe om vedtatte miljømål er oppnådd i tillegg til å gi beslutningsgrunnlag for justering av mål, virkemidler og tiltak. 3Q-programmet fokuserer på indikatorer, og knyttet til indikatorer for biologisk mangfold er overvåkning av karplanter. Av praktiske og ressursmessige årsaker har overvåkingen av karplanter i 3Q så langt fokusert på to areal typer; beitemark (arealer som beites jevnlig av husdyr) og villeng (tidligere beitemark eller dyrkamark i et tidlig gjengroingsstadium). Dette er to areal typer med stort biologisk mangfold og samtidig to areal typer som er utsatt for endringer påvirket av dagens jordbrukspolitik. Dette gjør dem til et naturlig utgangspunkt for overvåkning.

Tabell 1. De 10 vanligste artene i jordbrukets kulturlandskap, antall ruter de forekommer i og prosentvis andel av rutene

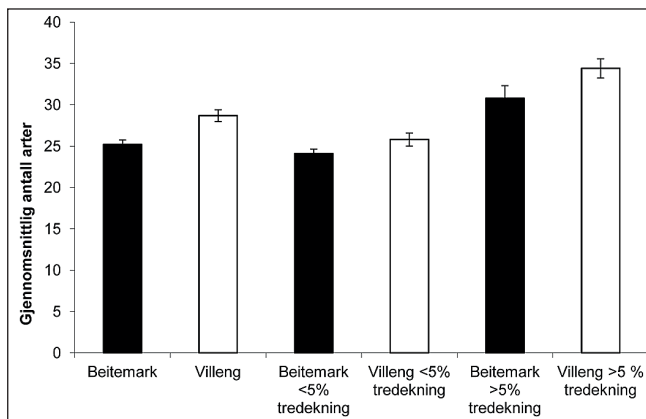
Norsk navn	Antall ruter	Prosent
Engkvein	480	85,3
Engrapp	415	73,7
Engsyre	387	68,7
Sølvbunke	384	68,2
Engsoleie	353	62,7
Ryllik	332	59,0
Hvitkløver	321	57,0
Rødsvingel	318	56,5
Krypsoleie	316	56,1
Ugrasløvetann	315	56,0

Resultater

Etter første gjennomgang av de 526 permanente vegetasjonsrutene ble det funnet 483 arter av karplanter. Av disse var det bare 10 arter som ble funnet på flere enn halvparten av rutene (Tabell 1). Hele 382 arter ble funnet på færre enn 10 prosent av rutene. Det betyr med andre ord at det er naturlig at arter ikke vokser over alt. Det at en art er sjelden betyr ikke nødvendigvis at den er truet. Men det er hvis utviklingen er negativ over tid at det er fare på ferde. Det er slike negative trender 3Q-programmet skal fange opp.

Som figur 1 viser, er det flere arter som finnes i villeng enn i beitemark. Villeng er som kjent arealer i gjengroing og i den tidligste gjengroingsfasen vil arter fra omkringliggende områder etablere seg mens de opprinnelige artene fortsatt er der. Men tas ikke arealet i bruk igjen vil de opprinnelige artene byttes ut med nye arter.

Blant artene som er funnet var 58 unike for beitemark og 112 unike for villeng. Det betyr at på arealer der beitedyra forsvinner over en lengre tidsperiode, vil arter som er avhengig av beitedyra forsvinne på sikt mens nye arter kommer til. Hvordan utviklingen blir på de arealene som 3Q skal overvåke vil vi få svar på når vegetasjonsrutene skal undersøkes på nytt.

Figur 1: Gjennomsnittlig antall arter i de forskjellige arealtypepene.

Referanser

- Engan, G., H. Bratli, W. J. Fjellstad, og Dramstad, W. E. 2008. 3Q – Biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap. Dokument fra Skog og landskap 1/2008.
- Gederaas, L., Salvesen, I. og Viken, Å. 2007. Norsk svarteliste – Økologiske risikovurderinger av fremmede arter. Artsdatabanken.
- Kålås, J. A., Å. Viken, S. Henriksen, and S. Skjelseth. 2010. Norsk rødliste for arter. Artsdatabanken.